

Sörby kyrkogård

Folkungabygdens pastorat

Vård- och underhållsplan

2023

Svenska kyrkan
FOLKUNGABYGDENS PASTORAT

Sörby kyrkogård
Folkungabygdens pastorat

Vård- och underhållsplan

Omslagsbild: Vy över kyrkogården från öster.

Fotografier i rapporten: © Landskapsgruppen Öresund AB där inget annat anges.

Datum: 2023-12-21

Beställare: Folkungabygdens pastorat, Axel Träffs gata 4, 595 41 Mjölby

Kontaktperson hos beställare: Karin Mårtensson, kulturarvssamordnare

Uppdragsansvarig: Andrea Jackelén, landskapsingenjör, Landskapsgruppen Öresund AB

Medverkande: Maximilian Löfgren, landskapsingenjör, Landskapsgruppen Öresund AB

Landskapsgruppen
Öresund AB
Kyrkogatan 19
222 22 Lund
046-19 05 60
landskapsgruppen.se

Svenska kyrkan
FOLKUNGABYGDENS PASTORAT

Innehåll

1 Inledning	4
1.1 Syfte och målsättning	4
1.2 Avgränsning	4
1.3 Planens upprättande och förnyelse	4
2 Administrativa uppgifter	5
2.1 Ägoförhållanden m.m.....	5
2.2 Gravskick och pågående gravrätter	5
2.3 Skyddsstatus	5
3 Historisk bakgrund och utveckling.....	8
3.1 Från medeltiden fram till 1800-talets slut	8
3.2 Från 1900-talet och framåt	10
3.3 Kronologisk förteckning över händelser i kyrkogårdens historia	11
4 Beskrivning av kyrkogården	12
4.1 Karta över kyrkogården.....	12
4.2 Omgivning och sammanhang.....	12
4.2.1 Kyrkogårdens karaktär	13
4.3 Omgärdning och ingångar	13
4.4 Gångsystem	14
4.5 Vegetation	14
4.6 Gravanordningar.....	14
4.7 Minnessten och runsten	15
5 Kulturhistorisk värdeanalys.....	16
5.1 Övergripande kulturhistoriska värden	16
5.2 Kyrkogårdens kulturhistoriska värden	16
6 Teknisk beskrivning – åtgärder och underhåll.....	17
6.1 Omgärdning.....	17
6.2 Ingångar.....	17
6.4 Markbelggningar	18
6.5 Vegetation	19
6.6 Gravanordningar.....	19
6.7 Utrustning och konstnärlig utsmyckning.....	20
6.8 VA- och EL-system.....	21
6.9 Tillgänglighet	21
7 Referenser	22

Bilagor

1. Historiska kartor och bilder, Landskapsgruppen Öresund AB, 2023
2. Mjölby's område, åtgärdslista för vård och underhåll, Landskapsgruppen Öresund AB

1 Inledning

Denna vård- och underhållsplan är gjord på uppdrag av Folkungabygdens pastorat. Arbetet har utförts i dialog med representanter från pastoratet. Inventeringsarbetet utfördes i juni 2023. Dokumentationen grundar sig på platsbesök, arkiv- och litteraturstudier och intervjuer samt tidigare utförd dokumentation (*Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering 2005 och Vård- och underhållsplan 2006*).

1.1 Syfte och målsättning

Syftet med planen är:

- Att tydliggöra kyrkogårdens kulturhistoriska värden.
- Att ge långsiktighet och helhetssyn i förvaltningens skötsel och vård av kyrkogården.
- Att vara ett verktyg i förvaltningsarbetet med riktlinjer och prioriteringar för värden och underhållet av kyrkogården och dess betydelse som bärare av ett kulturarv.

1.2 Avgränsning

Vård- och underhållsplanen omfattar Sörby kyrkogård, Folkungabygdens pastorat, Mjölby kommun. Arbetet begränsas till området innanför kyrkogårdens omgärdning.

I denna vård- och underhållsplan har delarna *Förteckning över kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar*, *Trädvårdsplan* och *Kyrkogårdens naturvärden* inte ingått. Dessa delar utför pastoratet separat.

1.3 Planens upprättande och förnyelse

Begravningsplatser som är skyddade enligt Kulturmiljölagens kapitel 4, ska ha en vård- och underhållsplan. Det är ägaren till begravningsplatsen som ska se till att planen upprättas. Vård- och underhållsplanen ska antas av församlingens beslutande organ. Länsstyrelsen ska innan dess ges möjlighet att yttra sig över planen. Det förutsätts att församlingen fortlöpande håller vård- och underhållsplanen aktuell. Nya uppgifter av betydelse, ändringar och tillägg ska fogas till planen. Planen ska uppdateras regelbundet, minst vart tionde år. Se vidare i Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2).

I arbetet med uppdateringen av vård- och underhållsplanen bör följande moment ingå:

- Uppdatering av nulägesbeskrivningen.
- Kyrkogårdens historik uppdateras med förändringar som skett de senaste tio åren samt eventuella nytillkomna uppgifter.
- Förnyad genomgång av kyrkogårdens olika objekt samt uppdatering av förteckningen över underhåll och åtgärder.
- Inarbete en plan för bevarande och utveckling av kyrkogården.
- Uppföljande genomgång av kyrkogårdens gravplatser och uppdatering av den kulturhistoriska gravvårdsinventeringen.
- Förnyad genomgång av kyrkogårdens naturvärden med tillhörande rekommendationer för vård och skötsel.

Uppföljande konditionsbedömningar av kyrkogårdens alla delar måste ske betydligt tätare än vart tionde år.

2 Administrativa uppgifter

2.1 Ägoförhållanden m.m.

Kyrkogårdens namn: Sörby kyrkogård

Fastighetsbeteckning: Sörby 41:5

Besöksadress: Sörby bygata 5, 595 34 Mjölby

Kommun: Mjölby

Län: Östergötlands län

Landskap: Östergötland

Huvudman för begravningsverksamheten: Folkungabygdens pastorat

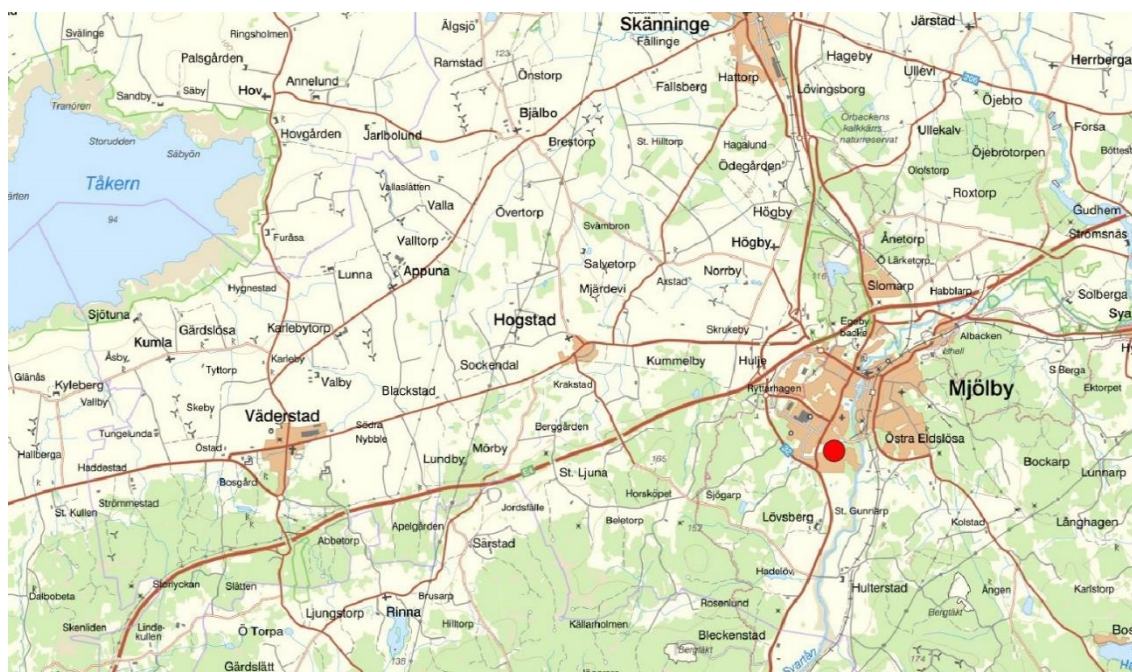
Markägare: Folkungabygdens pastorat

Förvaltare: Folkungabygdens pastorat

Förvaltares adress: Axel Träffs gata 4, Mjölby

Kyrkogårdens totala storlek: 3 500 m²

Växtzon: II-III

Översikt, läget för Sörby kyrkogård framgår av röd cirkel (Kartunderlag: Lantmäteriet)

2.2 Gravskick och pågående gravrätter

På kyrkogården finns kist- och urngravplatser. Sammanlagt finns 25 pågående gravrätter (januari 2023). Beläggningen på kyrkogården är låg med tillräckligt med gravplatser under de närmsta tio åren baserat på befintlig upplåtelseakt. Inget ytterligare gravskick planeras.

2.3 Skyddsstatus

Kulturmiljölag (1988:950)

2 kap. Fornminnen

Hela kyrkogården ligger inom ett fornlämningsområde och på kyrkogården finns ytterligare tre registrerade fornlämningar. Det är enligt lagen förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering, eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Listade fornlämningar i Fornsök

L2008:884 Bytomt/gårdstomt. Avser ett område som enligt 1722 och 1786 års kartor är Sörby gamla tomt och kyrkan. Byn bestod då av tre gårdar och en kyrka.

L2011:5391 Kyrka/kapell. Avser kyrkolämning, ca 14x9 m med delvis synliga lämningar i markytan.

L2011:4701 Minnesmärke. Avser en minnessten i gråröd granit, 1,83 m hög. Stenen är huggen som ett kors och på östra sidan finns inskriptionen ”Här stod Sörby Kyrka alltifrån medeltiden till sommaren 1791”.

L2011:4764 Runristning. Avser en runsten, 2,18 m hög. Ristningen vetter mot öster och lyder enligt Fornsök: ”Vigot reste dessa stenar efter Torgot, sin broder”.

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

Kyrkogården är skyddad enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar, medvetet gestaltad vegetation och gravanordningar som tillfallit upplåtaren. Väsentliga ändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen. Vid osäkerhet beträffande tillståndskrav kontaktas länsstyrelsen.

Miljöbalk (1998:808)7 kap. Skydd av områden: Biotopskyddsområde

Kyrkogårdens omgärdande mur och trädkrans uppfyller Naturvårdsverkets definitioner för stenmurar i jordbruksmark och alléer, och skyddas av det generella biotopskyddet enligt 7 kap. 11 § miljöbalken. För åtgärder som påverkar biotoperna måste dispens sökas hos länsstyrelsen.

Definitionen av stenmurar i jordbruksmark är en uppbyggnad av på varandra lagda stenar som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen och som har eller har haft hägnadsfunktion. Stenmurar vid kyrkogårdar som är belägna i direkt anslutning till jordbruksmark omfattas av biotopskyddsbestämmelserna då muren kan anses avgränsa jordbruksmarken från annan mark, eller falla in under någon annan funktion i definitionen för stenmurar.

Definitionen av allé är lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd, dvs vara minst 20 cm i diameter i brösthöjd eller ha uppnått en ålder av 30 år (det som uppnås först).

12 kap. 6§ Anmälan för samråd: särskilt skyddsvärda träd

På kyrkogården finns tre träd (askar) i trädkransen som har en uppskattad stamdiameter på omkring en meter, och kan därigenom vara särskilt skyddsvärda träd. Om en åtgärd på ett på ett särskilt skyddsvärt träd kan komma att väsentligt ändra naturmiljön ska en anmälan om samråd göras hos länsstyrelsen.

Särskilt skyddsvärda träd definieras som:

Jätteträd: Levande eller döda träd som är grövre än en meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.

Mycket gamla träd: Levande eller död gran, tall, ek och bok som är äldre än 200 år. Övriga trädslag som är äldre än 140 år.

Grova hålträd: Levande eller döda träd som är grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hålighet i huvudstammen.

Begravningslag (1990:1144)

Begravningslagen reglerar bestämmelser som har betydelse för gravplatsernas utformning. Enligt

7 kap. 26 § begravningslagen har gravrättsinnehavaren rätt att bestämma gravanordningens utseende och beskaffenhet, under förutsättning att det följer villkor i gällande gravplatsföreskrifter. Begravningslagen berör även kulturhistoriskt värdefulla gravanordningar.

Plan- och bygglag (2010:900) och plan- och byggförordning (2011:338)

Ärenden som faller utanför den statliga tillsynen genom Kulturmiljölagen regleras via Plan- och bygglagen (PBL). Enligt 6 kap. i Plan- och byggförordning (PBF) krävs bygglov för att uppföra byggnader inom begravningsplatsen eller göra tillbyggnader. Det krävs också bygglov för att anordna en ny begravningsplats eller i väsentlig grad ändra den befintliga.

Tillgänglighetskrav i PBL och PBF

I PBL och PBF finns även övergripande krav på tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Tillgänglighetskraven i PBL och PBF förtydligas i tillämpningsföreskrifter, bland annat i Boverkets byggregler BBR.

3 Historisk bakgrund och utveckling

3.1 Från medeltiden fram till 1800-talets slut

På 1100-talet uppfördes Sörby kyrka, en ovanligt liten kyrka (12,5 x 5 m) i romansk stil och marken kring kyrkan togs i bruk som kyrkogård. Men fynd av järnåldersgravar i området norr om kyrkogården visar att platsen nyttjats för gravsättningar sedan ännu längre tillbaka i tiden.

1763 byggdes kyrkan till västerut och 1771, efter att större delen av Mjölby ödelagts i en brand nyttjade även Mjölbyborna Sörby kyrka för gudstjänster. När Mjölbys nyuppbbyggda kyrka stod klar 1779 minskade nyttjandet av kyrkan i Sörby. Efter att Sörby kyrka konstaterades vara i dåligt skick och kostnaderna för underhåll stora, medgavs 1791 av Kungl. Maj:t att den fick rivras och sockenborna i Sörby inlottades bland bänkplatserna i Mjölby kyrka. Det beslutades även att kyrkogården skulle fortleva och att klockstapelns skulle stå kvar så länge den inte krävde något underhåll. 1807 revs klockstapelns och klockorna flyttades till Mjölby.

När kyrkan revs påträffades en runsten som legat med runorna neråt som tröskelsten i kyrkan (fornsök: L2011:4764). Under sent 1800-tal dokumenterades runstenen av Erik Brate som återgav den i *Östergötlands runskrifter* (publ. 1911 och 1981). Då var stenen inlagd i den östra kyrkogårdsmuren, med en del av inskriptionen dold under mark. 1918, när den andra delen av *Östergötlands runskrifter* kom ut, hade den tagits bort ur muren och rests på kyrkogården.

1894, fotografi av Erik Brate i samband med undersökningen av den s.k. Sörbysten (Antikvarisk-topografiska arkivet)

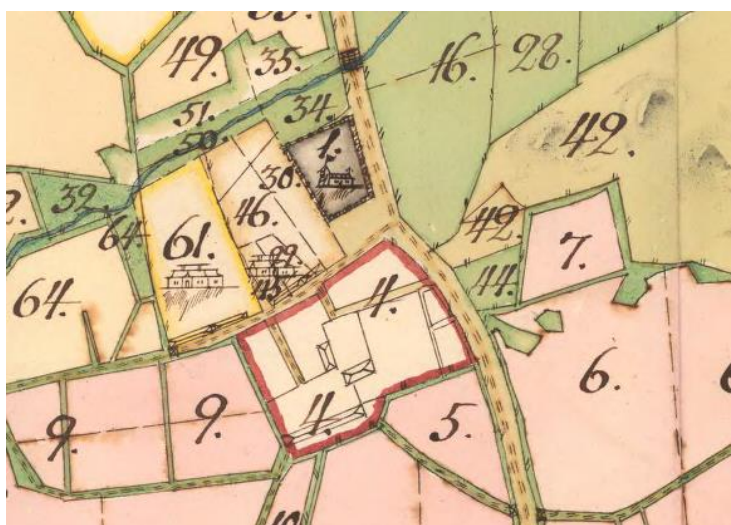
Trots att kyrkan och klockstapel rivits fortsatte kyrkogården att användas, vilket idag syns genom de äldre bevarade gravvårdarna. Den äldsta gravvården är en tunn kalkstensvård från 1638, rest över bonden Lars Nilsson i Sörby. Gravvården har antagligen flyttats från sin ursprungliga plats till sin nuvarande placering, längst i väster där kyrkogårdsgången tar slut. I övrigt är de äldsta gravvårdarna från 1800-talets senare del. Bland dem finns ett gjutjärnskors från 1867 och några högsmala gravvårdar från 1880-90-talen.

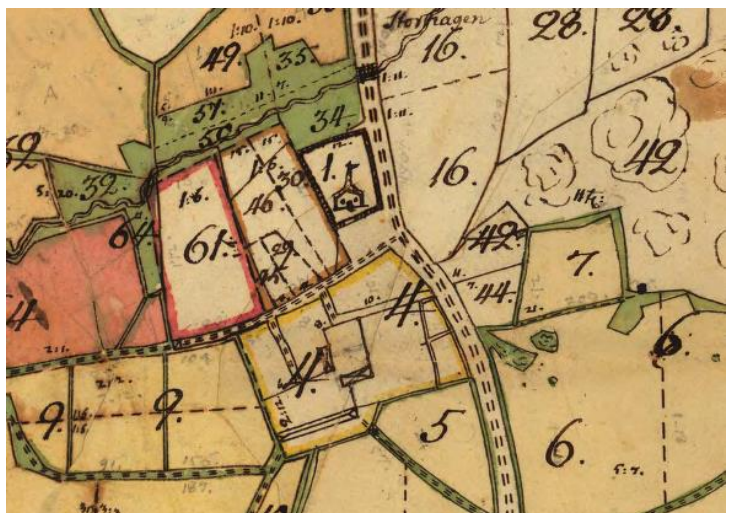
Kartor från 1700-talet visar kyrkogården med samma utbredning som den har idag. På kartorna har kyrkogården avbildats med en markerad omgärdning, möjligtvis en mur eller ett trästaket. 1722 illustrerades omgärdningen med portar mot norr och söder. På skifteskartor från 1768 och 1770 är omgärdningen illustrerad utan ingångar. 1852 tillkom grindpartiet i den nuvarande ingången mot öster. Ingången finns inte markerad på äldre kartor, det är därför troligt att den tillkom vid denna tid och kan då ha ersatt de tidigare norra och södra ingångarna. Det är även troligt att det under 1800-talets andra hälft planterades en trädkrans innanför kyrkogårdsmuren. Några av de äldsta befintliga träden kan åldersmässigt härstamma från denna tid.

1722. Geometrisk avmätning. I kyrkogårdens omgärdning har portar illustrerats mot norr och söder. (Lantmäteriets historiska kartor)

1768. Storskifte. (Lantmäteriets historiska kartor)

1770. Storskifte. (Lantmäteriets historiska kartor)

3.2 Från 1900-talet och framåt

Kyrkogårdens historik under 1900-talet är knapphändig, men troligtvis har inga större förändringar eller omdaningar ägt rum. Upplåtelseakten har varit låg, men konstant under hela seklet, vilket åldersspridningen på gravvårdarna vittnar om. Det är troligt att mittgången iordningställdes med grusbeläggning under början av 1900-talet. På ekonomiska kartan från 1950 har gången ritats ut och på en flygbild från 1960-talet syns mittgången tydligt med sin ljusa beläggning som kontrasterar mot de mörkare gräsyterna. På flygfotot syns även den täta trädkransen. På kyrkogårdens norra del syns en skugga, möjligtvis stod det ett solitär träd eller en buske där.

1950. Ekonomiska kartan. På kartan har mittgången och trädkransen ritats ut. (Lantmäteriets historiska kartor)

1960. Flygfoto. Kyrkogårdens ljusa mittgång syns tydligt på fotot. Gravområdena är lagda i gräs och längs ytterkanten syns trädkransen. (Lantmäteriets flygbild)

3.3 Kronologisk förteckning över händelser i kyrkogårdens historia

Den kronologiska förteckningen kompletteras när ytterligare händelser blir kända samt när vård- och underhållsplanen uppdateras.

Årtal	Händelse	Källa
1100-talet	Sörby kyrka uppfördes troligen på 1100-talet.	Hörfors, O. (2005)
1763	Kyrkan utökades 6 m västerut.	Hörfors, O. (2005)
1791	Kyrkan revs.	RAÄ Fornsök
1807	Klockstapeln revs.	Hörfors, O. (2005)
1996	Runstenens runor målades/fylldes i.	RAÄ Fornsök
2004	En gallring av träd och sly utfördes, det är dock oklart exakt vilka träd som gallrades.	Folkungabygdens pastorat
2007	Skötselplatser med nya redskapsställ färdigställdes.	Folkungabygdens pastorat
2008	Grindbladen justerades, blästrades och svärtades.	Folkungabygdens pastorat
2011	Planteringslådor monterades på de gravar som har skötsel beställd av kyrkogårdsförvaltningen.	Folkungabygdens pastorat
2016	Ett antal sjuka askar fälldes.	Folkungabygdens pastorat
2019-2022	Ett arbete med säkring av gravvårdar som inte uppnådde säkerhetsföreskrifterna genomfördes i pastoratet 2019–2022.	Folkungabygdens pastorat
2021	Buskaget bakom minneslunden föryngringsbeskars.	Folkungabygdens pastorat
2021	Kyrkogårdsmuren renoverades. Arbetena utfördes av Sören Aldéns allaservice.	Folkungabygdens pastorat
2023	Under hösten planterades träd i luckor i trädkransen. Sorter som planterades var ask (<i>Fraxinus chinensis</i> ssp. <i>rhyrachophylla</i>) och hybridalm (<i>Ulmus</i> 'Rebona').	Folkungabygdens pastorat

4 Beskrivning av kyrkogården

4.1 Karta över kyrkogården

Sörby kyrkogård, 2023.

4.2 Omgivning och sammanhang

Sörby kyrkogård ligger i den norra delen av det som sedan länge utgjort byn Sörby. Söder om kyrkogården ligger Sörby gård och i sydöst ligger Sörby rundloge, uppförd 1909. I norr och väster skymtar den södra utkanten av Mjölby stadsbebyggelse som under 1900-talet expanderat allt närmare kyrkogården. Söder och väster om den äldre bybebyggelsen har marken under tidigt 2000-tal bebyggt med villor och en förskola, och den gamla byn ligger nu som en enklav i den framväxande staden.

Direkt norr och väster om kyrkogården är marken öppen högräsbeväxt och med inslag av träd- och buskvegetation. I detta område, norr om kyrkogården, finns två gamla gravfält (fornlämningar, RAÄ-nummer 44:1 och 58:1) som antagligen utgjort bygravfält till Sörby by. Området närmst kring kyrkogården utgör en väl sammanhållen kulturmiljö som är upptagen i länsstyrelsens kulturminnesprogram (Lundberg, 2006 och Hörfors 2010).

Vy mot sydöst med Sörby Rundloge i bakgrunden.

Vy mot norr.

4.2.1 Kyrkogårdens karaktär

Sörby kyrkogård är en liten, nästan kvadratisk kyrkogård med ett enda kvarter. Kyrkogården präglas av en enkelhet, där kyrkogårdsmuren, trädkransen, grindpartiet och den sammanhängande gräsytan är framträdande delar. Den enda grusgången och att gräsytan sommartid tillåts växa upp i äng med inslag av ängsblommor bidrar också till den enkla karaktären.

Även om kyrkan och klockstapeln sedan länge varit borta visar den breda spridningen på gravvårdarnas ålder från 1600-talet och fram till 2000-talet, att kyrkogården varit i kontinuerligt bruk sedan lång tid tillbaka.

Prästkragar i blom intill kyrkogårdsmuren.

4.3 Omgärdning och ingångar

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad kyrkogårdsmur. Stenmaterialet är naturstenar av blandad storlek, de flesta lätt tillpassade. Murens är mestadels lagd i tre skift, men både höjd och bredd varierar.

Kyrkogårdens enda ingång vetter mot öster och är försedd med ett grindparti med en dubbelgrind av smidesjärn monterade på grindstolpar huggna av ljus granit med svagt pyramidformade krön. På utsidan är ”SÖRBY” och året ”1852” inristat i stolparna.

För vidare beskrivning av objekten och eventuellt åtgärdsbehov, se kap. 6.

Kyrkogårdsmuren i öster.

Grindpartiet.

Grindstolpe med året 1852.

4.4 Gångsystem

Gångsystemet utgörs av en grusbelagd rakt dragen gång som genomkorsar kyrkogården från grinden i öster, och som löper nästan hela vägen till den västra muren. Gången slutar på kyrkogårdens högsta punkt. Gången är belagd med krossgrus i rödgrå kulör med inslag av gårdsgrus med något större och rundade stenar.

För vidare beskrivning av objekten och eventuellt åtgärdsbehov, se kap. 6.

Grusgången som genomkorsar kyrkogården.

4.5 Vegetation

Kring kyrkogårdens samtliga sidor finns en trädkrans av ask, oxel och skogslönn. Träden är av varierande ålder, där de grövsta askarna kan vara rester från 1800-talets trädkrans. Tidigare har det även funnits almar och fler askar, men de har på senare år fällts på grund av sjukdom. Innanför den västra kyrkogårdsmuren finns ett friväxande buskage av snöbär med inslag av syren och marktäckande vintergröna, troligen rester från tidigare gravplanteringar. På en del gravplatser finns prydnadsplanteringar framför gravvårdarna, några i nedsänkta planteringskärl. I planteringarna växer fleråriga växter, som buxbom, lavendel, funkia samt säsongblommor.

För vidare beskrivning av objekten och eventuellt åtgärdsbehov, se kap. 6.

Trädkransen i öster.

Trädkransen i väster.

Snöbärsbuskage.

4.6 Gravanordningar

På kyrkogården finns en spridning av gravvårdar i huvudsak från slutet av 1800-talet och fram till nutid. Bland de äldre gravvårdarna förekommer högsmala vårdar av obelisk- och bautastensmodeller. Två gravvårdar är i form av kors, den ena av gjutjärn från 1867. Den allra äldsta gravvården är en kalkstensvård från 1600-talet, rest över bonden Lars Nilson i Sörby.

För vidare beskrivning av objekten och eventuellt åtgärdsbehov, se kap. 6.

Gravvård av kalksten från 1638.

Kors av gjutjärn från 1867.

Högsmala gravvårdar från tidigt 1900-tal.

4.7 Minnessten och runsten

På kyrkogårdens norra del, där kyrkan tidigare stod finns nu en minnessten i form av ett keltiskt kors med texten *"Här stod Sörby Kyrka alltifrån medeltiden till sommaren 1791"*.

Nära minnesstenen står en runsten från 1000-talet e.Kr. uppställd. Runstenen kan ursprungligen ha rests på ett av gravfälten norr om kyrkogården och sedan flyttats in på kyrkogården. Den har tidigare legat som tröskelsten i kyrkan och därefter varit inlemmad i kyrkogårdsmuren. Sedan tidigt 1900-tal står den uppställd på sin nuvarande plats på kyrkogården.

Inskriptionen lyder: *"Vigot reste dessa stenar efter Torgot, sin broder"*.

Minnessten med inskriptionen: *"Här stod Sörby Kyrka alltifrån medeltiden till sommaren 1791"*.

Runsten från 1000-talet e.Kr.

5 Kulturhistorisk värdeanalys

5.1 Övergripande kulturhistoriska värden

Ända sedan en kyrka uppfördes på platsen på 1100-talet har kyrkogården varit i kontinuerligt bruk. Den är bärare av den kristna seden att begrava de döda invid kyrkan på en omgärdad kyrkogård. Kyrkogården har fortsatt som aktiv begravningsplats även efter att kyrkan revs under slutet av 1700-talet. I området norr om kyrkogården har döda begravits redan innan kyrkan uppfördes, vilket bland annat den bevarade runstenen vittnar om.

Kyrkogården har stor betydelse för bygdens kulturhistoriska sammanhang och har genom århundraden utgjort en central punkt i socknen. Tillsammans med de äldre bevarade byggnaderna utgör området en väl sammanhållen kulturmiljö, som idag är nästan omgiven av den växande staden.

Kyrkogården är även en plats som berör känslomässigt och med stor betydelse för traktens invånare som en plats för samhörighet och förankring. Den är en förbindelselänk till tidigare generationer, det gamla jordbrukssamhället och livet i bygden sedan många hundra år tillbaka.

5.2 Kyrkogårdens kulturhistoriska värden

Sörby kyrkogård är en enkel och småskalig landsortskyrkogård med höga kulturhistoriska värden. Viktiga och framträdande karaktärer och strukturer för kyrkogårdsmiljön är:

- Kyrkogårdens traditionella omgärdande mur som markerar den utbredning kyrkogården haft sedan minst 1700-talets början.
- Kyrkogårdens grindparti som genom inskription i grindstolpen kan dateras till 1852.
- Den traditionella trädkransen med lövträd. Den berättar om 1800-talets ideal att medvetet utforma kyrkogården till en parkliknande miljö.
- Kyrkogårdens enda grusgång, vars dragning kan vara samtida med grindpartiet. Utmed gången står gravvårdarna vända mot den.
- Den sammanhängande gräsmattan, som i partier sommartid tillåts växa som blommande äng. Ängsvegetationen understryker kyrkogårdens enkla karaktär, och berättar samtidigt om hur kyrkogården kan ha sett ut före de klippta gräsmattornas intåg.
- Gravvårdar främst från 1800-talets andra hälft och framåt. De förmedlar tidsdjup, visar gravkulturen under 1800-talet och 1900-talet och genom inskriptioner berättar de om livet och verksamheterna i bygden. Av särskilt högt värde är den bevarade gravvården från 1600-talet vars inskription fortfarande till stor del är läsbar.

Vy över kyrkogårdens södra del med Sörby rundloge i bakgrunden

6 Teknisk beskrivning – åtgärder och underhåll

Inventering av kyrkogårdens objekt genomfördes i juni 2023. Inventeringen omfattar kyrkogårdens anläggningsdelar och växtmaterial. Kyrkogårdens träd har inventerats avseende art och placering samt med dess kulturhistoriska värden. En trädvårdsplan med inventering av träden avseende kondition, skador och eventuella åtgärder upprättas separat av pastoratet. Inventering av gravvårdar har inte ingått i detta arbete. Gravvårdar med kulturhistoriskt intresse finns listade i *Kulturhistorisk gravvårdsinventering* som pastoratet utför. Listan uppdateras kontinuerligt när gravar återlämnas.

De åtgärder som angivs nedan har olika prioriteringsgrad enligt följande gradering:

I Akut åtgärd, bör åtgärdas snarast

II Åtgärdas inom 2-5 år

U Underhållsåtgärd eller standardtillsyn som utförs regelbundet

Observera att åtgärder som innebär väsentliga förändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen enligt Kulturmiljölagen 4 kap 13 §.

6.1 Omgärdning

6.1.1 Omgärdande murar

Kyrkogårdsmuren i öster (t v) och norr (t h).

Kyrkogårdsmuren i väster (t v) och i söder (t h).

Beskrivning:

Kyrkogården omgärdas av en knappt meterhög kallmurad kyrkogårdsmur. Bredden varierar mellan 0,7 och 1,2 m, som bredast är muren i söder. Stenmaterialet utgörs mestadels av naturstenar i blandad storlek, de flesta lätt tillpassade.

Kondition:

Muren har nyligen (2021) lagts om i partier och är överlag i bra skick. Enstaka mindre stenar som är lösa förekommer i det översta skiftet. Flera av träden i trädkransen växer alldeles intill muren, med rötter i/under stenarna, vilket över tid kan ha påverkan på murkonstruktionen.

Utanför kyrkogårdsmuren växer bitvis yvigt sly som riskerar att sprida sig in i murens konstruktion. Även buskaget med snöbär inne på kyrkogården riskerar att växa in muren.

Åtgärder:

U Murarna ses över minst en gång om året.

Utbuktande/rasade stenar läggs tillrätta. Inväxt av sly och ogräs tas bort, både innanför och utanför muren.

6.2 Ingångar

6.2.1 Grindpartier

Grindpartiet.

Norra grindstolpen med årtalet 1852.

Beskrivning:

Kyrkogårdens enda grindförsedda ingång vetter mot öster. Grindpartiet har dubbla spjälgrindar av svartmålat smide. Grindbladen är spjälgrindar med konkav ovandel med slingrande bågornamentik.

Grindstolparna är av grå granit, fyrkantigt huggna med lätt pyramindformade krön. På utsidan har stolparna

inristats med "SÖRBY" (södra stolpen) och "1852" (norra stolpen).

Kondition:

Grindbladen har nyligen målats om och är i bra skick. Grindstag till det södra grindladet har inte målats.

Åtgärder:

I Grindstag rostskyddas och målas på samma vis som grindbladen (till dem användes Isotrol). Texten på grindstolparna fylls i med svart linoljefärg.

6.4 Markbeläggningar

6.4.1 Grusytor

Grusgången.

Beskrivning:

Kyrkogårdsgången är belagd med krossgrus i rödgrå kulör, fraktionen 4-8 mm, med inslag av gårdsgrus med något större och rundande stenar. Gången är lätt bomberad mot gräset.

Kondition:

Ytskiktet är överlag något tjockt och löst, vilket försvårar framkomlighet med exempelvis rollator och barnvagnar.

Åtgärder:

II För förbättrad tillgänglighet bör gångens ytskikt läggas om. Gångarna beläggs med slitlager av väl packat stensmjöl och en tunn topp av krossgrus i fraktionen 2- 4 mm. Stensmjölets och krossgrusets kulörer ska vara så lik naturgruset som möjligt.

6.4.2 Gräsytor

Kyrkogårdens södra del

Ängsvegetation.

Beskrivning:

Hela kyrkogården är lagd i gräs med rikligt inslag av örtartad vegetation, som tusensköna, smörblomma, gullklöver, maskros, prästkrage och fibblor. Sommartid tillåts gräset i partier växa upp till blommande äng.

Kondition:

Gräsytorerna är överlag jämna och utan några större sättningar.

Åtgärder:

U Sommartid tillåts även fortsättningsvis partier av gräsytorerna växa upp i blomsteräng som slås/klippas på hösten. Klippet får ligga kvar ca två veckor för att fröa av sig innan det samlas upp.

U Kyrkogårdens gräsmattor ses kontinuerligt över. Lågpunkter och sättningar fylls igen med toppdress, förhöjningar banas av och i glesa partier sås nytt gräs.

6.4.7 Ytor med natursten

Under soptunnan.

Nedanför vashållaren.

Beskrivning:

Vid serviceplatsen ligger hållar av skiffer under soptunnan och nedanför vashållaren.

Kondition:

Inga skador. Hållarna är troligtvis ditlagda på senare tid och är ett för kyrkogården något främmande material.

Åtgärder:

II I samband med upprustning av serviceplatsen kan hållarna tas bort.

6.5 Vegetation

6.5.1 Träd

Trädkransen i öster och söder. Asken till vänster i bild kan vara särskilt skyddsvärd.

Trädkransen i väster. Askarna till höger i bild kan vara särskilt skyddsvärda.

Beskrivning:

Kyrkogården omgärdas av en trädkrans med ask, skogslönn, lind och oxel. Träden är av blandad ålder, där de äldsta träden utgörs av några askar som kan vara rester från 1800-talets trädkrans. Askarna är mycket grova, med en stamdiameter nära 1 m i diameter, vilket kan innebära att de klassas som särskilt skyddsvärda träd, se även kap 2.3 *Skyddsstatus*.

Kondition:

Flera av askarna visar tecken på askskottsjuka och behöver hållas under uppsikt.

Åtgärder:

I/II Trädvårdande åtgärder utförs i enlighet med trädvårdsplanen som upprättas separat.

6.5.3 Buskar och buskage

Buskage med snöbär.

Beskrivning:

På kyrkogårdens västra del finns ett buskage med snöbär. Under buskarna täcks marken delvis av vintergröna.

Kondition:

Inslag av syren och sly av självsådda trädarter som skogslönn och alm.

Åtgärder:

I Slyuppslag rensas bort med hela rotsystemet, alt. ringbarkas och lämnas kvar i två växtsäsonger innan de tas bort. Syrenen kan sparas och tillåtas bli en större buske.

U Gräset/marken utmed buskagets ytterkant klipps kontinuerligt med gräsklippare för att förhindra att buskaget sprider sig. Särskilt viktigt är det att hålla en fri remsa mot muren.

U Gödsla och vattna vid behov.

6.6 Gravanordningar

Beskrivning:

Se *Kulturhistorisk gravvårdsinventering* som upprättas separat av pastoratet.

Gravvårdar på kyrkogården.

Kondition:

Se *Kulturhistorisk gravvårdsinventering* som upprättas separat av pastoratet.

Åtgärder:

I Gravvårdar med högt kulturhistoriskt värde och med restaureringsbehov restaureras med hjälp av konservator.

II Arbeta fram strategier för hur återlämnade gravvårdar ska hanteras, exempelvis genom att peka ut olika kvarter eller områden där borttagning av gravvårdar är mer eller mindre känsligt. Strategierna kan även omfatta att gravplatser återupplåts samt hur och var nya gravplatser kan infogas på kyrkogården.

U Återgångna gravanordningar bedömda som kulturhistoriskt värdefulla bevaras på sina ursprungliga platser. De vårdas löpande så att deras värden bibehålls. Gravplanerna kontrolleras lämpligen vart 5:e år och åtgärder fördelas över kommande 5-årsperiod.

6.7 Utrustning och konstnärlig utsmyckning

6.7.1 Serviceplatser

Serviceplatsen.

Beskrivning:

På kyrkogårdens västra del finns en serviceplats utrustad med sopkärl, redskapsställ med redskap, vattenpost och vashållare.

Kondition:

Utrustningen har en utspridd placering vilket ger ett splittrat intryck och gör platsen mindre användarvänlig. Serviceplatsens placering, på kyrkogårdens högsta punkt, kan vara svårtillgänglig för personer med nedsatt rörelseförmåga. En del av utrustningen står direkt bakom den äldsta bevarande gravvården samt ett äldre gjutjärnskors, vilket försämrar upplevelsen av dem och den riskerar slitage och att skadas.

Åtgärder:

II Flytta utrustningen så att den hamnar mer samlat och längre norrut, norr om träd nr 11, med tillräckligt avståndet till de gamla gravvårdarna. Genom att placera utrustningen mer samlat förbättras även användarvänligheten och intrycket blir mer enhetligt. Platsen kan med fördel skärmas av genom att nyttja det befintliga buskaget eller med en ny häck eller friväxande buskar.

II För förbättrad tillgänglighet kan möjligheten att anordna en serviceplats närmare mot ingången övervägas, där platsen utformas så att den smälter in i omgivningen. Tillräckligt utrymme skapas för rollatorer etc. och tydlig och lätthanterlig utrustning väljs som även harmonierar med den kulturhistoriska miljön. Som avskärmning kan en häck eller friväxande buskar planteras.

6.8 VA- och EL-system

Beskrivning:

Tappställe med sommarvatten finns vid serviceplatsen. Regnvatten infiltrerar i grus- och gräsytor. Dagvattenbrunnar saknas.

Åtgärder:

U Befintliga ledningskartor uppdateras vid förläggning av nya ledningar eller omdragning av befintliga.

6.9 Tillgänglighet

Kyrkogården ligger i direkt anslutning till gatan.

Grusgång från grinden till kyrkogårdens högsta punkt.

Beskrivning:

Parkering är möjlig längs gatan utanför kyrkogården eller på den lite större ytan direkt norr om kyrkogården. Skylt som informerar om tillåten parkering saknas, vilket skapar en otydlighet för besökare. Även parkeringsplats för rörelsehindrade saknas.

Kyrkogården nås via en grind som vetter mot gatan. Från grinden löper en grusgång rakt västerut till kyrkogårdens högsta punkt där serviceplatsen finns. Stigningen är bitvis relativt kraftig, men följer platsens naturliga förutsättningar och är svår att avhjälpa. Framkomligheten försämras ytterligare av att grusgångens ytskikt bitvis är tjockt och löst.

Åtgärder:

I Information om tillgänglighet läggs ut på hemsidan så att besökare kan planera sitt besök i förväg.

II Skyltad parkeringsplats med anvisad parkering för rörelsehindrade anordnas.

III För att förbättra markbeläggningens tillgänglighet: se åtgärd ovan för 6.4.1 Grusytor.

IV För att förbättra serviceplatsens tillgänglighet: se åtgärder ovan för 6.7.1 Serviceplatser.

7 Referenser

Muntliga källor

Folkungabygdens pastorat

Arkiv

Antikvarisk-Topografiska arkivet, Stockholm

Naturvårdsverket Skyddad natur (www.skyddadnatur.naturvardsverket.se)

Riksantikvarieämbetet Arkivsök och Fornsök (www.raa.se)

Östergötlands länsmuseum (www.digitaltmuseum.se)

Litteratur

Ahklou Klintborg, Å. (2001). *Mellan trädkrans och minneslund*. Stad & Land nr 167. Movium, Alnarp

Andreasson, A. (2012). *Gravvårdar i sten – ett mångskiftande kulturarv*. Movium, Alnarp

Bucht, E. (red.) (1992). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Stad & Land nr 103. Movium, Alnarp

Carlsson, Å. & Hultengren, S. (2007). *Kyrkogården – en Noas ark*. Svenska kyrkan och Naturcentrum AB

Fredin, M. (2006). *Sörby kyrkogård - Vård och underhållsplan*. Norrköping: WSP

Hansson, H-E., Bielawski, J. & Jönsson, K. (2002). *Vård av gravstenar*. 1. Uppl. Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Hörfors, O. (2010). *El vid Sörby medeltida bytomt – Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning*. Rapport 2010:70. Linköping: Östergötlands länsmuseum

Hörfors, O. (2005). *Sörby kyrkogård – Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering*. Linköping: Östergötlands länsmuseum

Jonsson, M. (red.) (2009). *Ett levande kulturarv – Kyrkogårdar i Växjö stift*. Publikationer i Växjö stift no 15. Växjö

Lundberg, A. (2006). *Arkeologisk utredning etapp 1 och 2, Sörbyområdet – Inför detaljplan*. Linköping: Östergötlands länsmuseum

Naturvårdsverket. *Vägledning: Samråd om åtgärder på särskilt skyddsvärda träd*.

<https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/samhallsplanering/samrad-om-atgarder-pa-sarskilt-skyddsvarda-trad/> (Hämtad 2023-07-10).

Nilsson, J. (2016). *Praktiska lösningar i Byarum: Skydd för kulturgravar och begravningsblomster*. SKKF Kyrkogården, nr. 2, ss. 25-27

Reijer, P. & Sörensen A-B. (2007). *Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*. Stad & Land nr 170. Movium, Alnarp

Riksantikvarieämbetet. (2017). *Vårda väl. Runstenar: att bevara en sten med dess ristningar till framtiden*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Riksantikvarieämbetet, m.fl. (2014). *Fria eller fälla – En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Riksantikvarieämbetet. (2002). *Vård av gravstenar*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Sandell, A. (2012). *Kyrkogårdshandboken*. Stad & Land nr 182. Movium, Alnarp

Schönbäck, H. (2008). *De svenska städernas begravningsplatser 1770-1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet*. Stockholmia förlag, Stockholm

Sjöman, H. & Slagstedt, J. (red.) (2015). *Träd i urbana landskap*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund

Sveriges stenindustriförbund. (2005). *Natursten: Gravvårdar*.

Unnerbäck, Axel. (2003). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm

Wästberg, P. m.fl. (2001). *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*. Stockholm